

"נסיך הגלות" כותב ל"דבר המין האנושי"

פרשיה עתונאית – יהודית ביומון המהפכה הצרפתית
"כרוניקה של פריז"

ברוך מבורך

הברון הפרוסי פון קלוץ

ידידי³. קלוץ מועיד באותו ספר תפקיד חיובי ליהודים בקרב החברה האנושית. הוא עושה זאת, כמנהגו כל ימיו, בסגנון נמליץ ואגרסיבי למדי. באותו "מכתב" ניתן למצוא משפטים כגון:

הינך מביע בפני את הפתעתך, כומר יקר שלי, שהיהודים נותרו בחיים,

יומון מהפכני בשם "כרוניקה של פריז" ("Chronique de Paris") החל להופיע בפריז במרס 1790, כאחד מבין הפירסומים התקופתיים הרבים שראו אור בימי המהפכה הצרפתית. עורכו כינה עצמו בימי המהפכה בשם אנאכארסיס קלוץ (Anacharsis Cloots), ועוד לפני הגיעו לארץ המהפכה היה בעל השקפת עולם שכלתנית קיצונית ואתאיסטית. מאז ראשית קיומו היה העתון חריג למדי בכמה מעמדותיו משאר העתונים המהפכניים בפריז ומחוצה לה. בהדרגה הפך העורך את ה"כרוניקה" ליומון רדיקלי, עד שבשנים 1793-1794 ביטא העתון את העמדה האופוזיציונית ליעקובינים של עורכו. בסוף שנת 1793 שימש קלוץ, במשך פחות מחודש ימים, כראש החברה היעקובינית והנהיג בצרפת את "פולחן התבונה" המנוגד לכל דת נגלית. הוא אף הטיף לאותו פולחן ב"כרוניקה" שבצריכתו.¹

בניגוד לרוב השכלתנים הקיצוניים בצרפת ומחוצה לה, אהד אנאכארסיס קלוץ ואף העריך את היהודים ונתן ביטוי להערכתו ב"כרוניקה של פריז".

היהודים מביאים תועלת לאנושות

הברון דה קלוץ היה אציל פרוסי ממוצא הולנדי, שנשאר עשיר למדי גם כשבא לצרפת. הוא נולד בשנת 1755 והחל להביע השקפות אתאיסטיות מאז שנת 1778. השכלתן הרדיקלי והאתאיסטי הזדהה עם המהפכה הצרפתית ועם עקרונותיה ומיהר להגיע לצרפת כבר בחודש יולי 1789.² האהדה ליהודים והערכתם על ידו הגיעו לידי ביטוי בספרו הקטן שהתפרסם בלשון הצרפתית בברלין, בשנת 1783 ושמו: "מכתב על היהודים לאיש כמורה אחד שמקרב

LETTRE SUR LES JUIFS, A UN ECCLÉSIASTIQUE DE MES AMIS,

LUE DANS LA SÉANCE PUBLIQUE
DU MUSÉE DE PARIS,
LE XXI NOVEMBRE 1782,

PAR M. le B. d. C. d. V. D. G.,
ancien Eleve de l'Académie Royale
Militaire de Berlin, Auteur de différens
Ouvrages Philosophiques.

VERITAS ATQUE LIBERTAS

A BERLIN,
ANNÉE MDCCLXXXIII.

Title page of Cloots's "Letter on the Jews," Berlin, 1783. Jerusalem, J.N.U.L.

ספרו של פון קלוץ – "מכתב על היהודים לאיש כמורה אחד שמקרב ידו" (1783)

אנאכאריסטיס קלוץ. לפי המשוער, הופיע העתון שבעריכתו במשך תקופה קצרה פעמיים ביום, גיליון בוקר ואף גיליון ערב. קלוץ הוציא מן החברה היעקובינית בראשיתה של שנת 1794. לאחר מכן הוציא גם מן הקונוונט המהפכני. הוא נאסר במרס 1794, יחד עם ה"הברטיסטים", אנשי סיעתו של הברט, שהיו אתאיסטים ומשום כך בעלי עמדה אפוזיציונית לרוב היעקוביני שבהנהגתו של רובספייר. אנאכאריסטיס קלוץ וה"הברטיסטים" הוצאו להורג

לאחר הורכן מולדתם. כיצד מתייחסים הננו בדרך שונה לתופעות! שכן מאד יפליאני אם היהודים יתמוגו אי פעם עם שאר האומות. היא נקל יותר לערכב את האש עם המים מאשר למזג את העם היהודי בעל העקרונות, המידות והמנהגים המנוגדים ישירות לבני שאר המין האנושי, בשאר העמים.

הברון זיה קלוץ סירב להניח בספרו הנ"ל שהמשכיות קיומו של העם היהודי נובעת "מסיבות על טבעיות" (לאמור: דתיות-משיחיות, כאמנת אותו "איש כמורה" מדומה שהברון דה קלוץ כותב אליו את "מכתבו"). כבעל השקפת עולם חומרנית, כבר בשלב זה של דרכו הציבורית, הניח הברון בספרו שאותה המשכיות קיום בלתי רגילה של העם היהודי נודעת מכך שבני העם היהודי הביאו, מביאים ויביאו תועלת לכל המין האנושי בכך שהיהודים מפתחים במשך הדורות "את המסחר העולמי למען האנושות."

קלוץ עמד, מיד לאחר שהגיע לפריז המהפכנית, בראש משלחת המורכבת מ-36 לא צרפתים אשר הגיעו לצרפת כמוהו תוך הזדהות עם המהפכה. המשלחת התייצבה לפני האספה הלאומית ב-19 ביוני 1790 על מנת לברכה על מעשה המהפכה. אותה שעה היה קלוץ עדיין מלוכני בהשקפת עולמו.

אותה משלחת של לא צרפתים המזדהים עם המהפכה כינתה את עצמה בשם "שגרירות המין האנושי", שם המתאים גם להשקפת עולמו האינטרנציונליסטית הקיצונית של קלוץ וגם לסגנונו המנופה והמפוצץ. קלוץ החל מכנה עצמו סמוך לאותו זמן בשם "אנאכאריסטיס קלוץ, ד"ר המין האנושי".

הסוף – בגיליוטינה

ב-12 באוגוסט 1792 העניקה לו האסיפה הלאומית הצרפתית את התואר "אזרח צרפת". באותה שנה התפרסם בפריז ספרו האינטרנציונליסטי הקיצוני "הרפובליקה האוניברסלית", בו הוא מציע, בצורה אנרכית למדי, להקים פרציה עולמית של העמים.⁵ העמדה המלוכנית של קלוץ מאז ראשית הופעתה של ה"כרוניקה", ומאז שעמד, ביוני 1790, בראש "שגרירות המין האנושי", החלה להשתנות בשנת 1791 במקביל לתהליך הרדיקליזציה שחל במהפכה הצרפתית. אנאכאריסטיס החל לתמוך אותה שנה, בעתונו ובשאר הופעותיו הפומביות, במלחמה מהפכנית של צרפת נגד שאר מדינות אירופה. עמדתו זאת היתה מנוגדת לעמדתו של רובספייר, שעמד בראש החברה היעקובינית. בספטמבר 1792 נבחר קלוץ על ידי מחוז אואז (כיעקוביני) לקונוונט המהפכני והצביע בו בעד הוצאתם להורג של לואי ה-16 והמלכה מרי אנטואנט. קלוץ שימש במשך פחות מחודש ימים (מה-11 בנובמבר עד ה-1 בדצמבר 1793) כיושב ראש החברה היעקובינית ונהניג בימים ספורים אלה את "פולחן התבונה" בצרפת, פולחן המנוגד, כאמור, לכל השקפה ומיסוד דתיים.

ה"כרוניקה של פריז" המשיך להופיע כיומון פריזאי על אף כל התמורות שחלו בעמדתו ובהשקפתו הפוליטית של עורכו,

Lettre de Samuel Lévi à l'orateur du genre-humain

SAMUEL LÉVI, prince de la captivité, chef suprême des synagogues orientales & occidentales, ANACHARIS CLOOTZ, orateur du genre-humain.

Trompette centrale du monde, consolateur des opprimés, ru sages au chef-lieu du globe, & ta voix retentit d'un côté à l'autre. Parle, l'univers t'écoute. Ton titre de *l'Éternel* contient plus de vérités que les livres de nos sages prophètes. Tu nous

épargnions leur sang; ils redemanderont leurs droits que nous avons usurpés, & ils ne voudront plus permettre que nous soyons les maîtres de leurs biens & de leurs vies. Réunissons-nous donc contre cette nation avant qu'elle jouisse de la liberté, avant qu'elle se fasse entendre comme le son de la cloche d'airain qui traverse les airs & qui passe au-delà des fleuves & des montagnes. Amenons contre elle des peuples étrangers qui ne puissent pas entendre sa langue, car ses discours sont le miel des peuples & la coupe amère des rois. Notre cause est celle de tous les maîtres des hommes; & la haine est celle de tous les amis de la liberté. Faisons marcher contre elle nos hommes forts & vaillants, afin qu'ils fassent disparaître cette impie nation, & nous nous partagerons ses dépouilles.

Ainsi l'Éternel a frappé de vertige l'esprit & les conseils des rois, & ils sont comme un homme qui, de peur de tomber dans un précipice, se jetteroit de lui-même. Mais la voix des enfants de la France a pénétré dans les pays les plus lointains, & elle a été entendue de tous les cœurs, car la liberté n'a qu'un langage, & tous les hommes en ont l'alphabet. Voici donc ce que te dit en haissant Samuel Lévi, Prince courageux, Anacharis, & que la nation ne s'étonne pas. Ton peuple est nombreux comme le sable de la mer; tous les guerriers sont courageux; & tous les enfants de la terre sont soldats. Sortez donc vaillamment contre ces étrangers, que leurs chefs soient troublés, & qu'ils tombent sous le glaive de vos hommes forts; épargnez les soldats, car ils sont vos frères & les puissans de la terre sont vos seuls ennemis. Offrez aux guerriers qui gémissent sous le bâton de leurs chefs, la terre de France pour aïeule, ses champs fertiles pour récompense, & son soleil pour flambeau. Qu'ils lisent sur vos visages le bonheur & l'audace qu'inspirent la liberté; & leurs cœurs s'en retourneront couverts de honte, en se disant les uns aux autres: comment avons-nous eu la pensée de combattre un peuple libre? comment avons-nous osé oppoler nos regards serviles aux regards foudroyans des enfans de la liberté? Et cependant les enfans de Lévi, ceux de Juda & ceux de Benjamin, & toute la nation captive adresseront des vœux au Dieu qui, autrefois, combattit pour leurs pères; ils prieront pour la grande nation libre qui dénoue les liens de tous les captifs; ils seront rougis de leurs fers; Vis donc, Anacharis, & que la France vive, car la terre de France est l'asile des opprimés.

annoncez ces tems promis où les hommes ne feront plus qu'un cœur & qu'une âme, où les peuples se disent les uns aux autres: Soyons frères. Nos tribus dispersées, les enfans de la captivité ont entendu ta voix, & ils ont frémissé. Les fils de Juda & ceux de Benjamin, ceux qui sur les bords du Danube & sur les rives du Tage, attendent la délivrance qui leur est promise par les prophètes, ont versé des larmes en souvenir de la grande nation qui brise les fers & qui ouvre les chaînes. Ils ont regardé en arrière, & ils ont dit: voilà, les tems passés ne sont plus, & nos misères sont finies. Ils ont regardé dans l'avenir, & ils ont vu la prospérité des enfans de Sion. Leur audité est couverte; ils secourront la cendre de leur tête, & ils se réjouiront de la poudre comme de jeunes cèdres que la tempête avoit courbés.

Orateur du genre-humain; quelle nation est comparable à la tienne, & quel peuple entre les peuples oseroit se dire égal à celui-ci? C'est toi seul, le premier, à offrir l'opprobre de Juda à tous les enfans de Dieu qui ont été captifs, & tu es, parmi nous, entré dans le sanc des fils de la cité, & nous sommes avec vous. Vous êtes arrivés nous & avec les gouverneurs du peuple, avec les sages & les vieillards, que les enfans de la cité ont choisis pour faire les loix & pour rendre la justice. Venez, & que la terre de France soit comme votre Palestine, les montagnes comme votre Sion, & ses fleuves comme votre Jourdain. Soyez tous vous des eaux vives de nos sources, car ce sont les eaux de la

liberté. Tous nos cœurs se sont tendus en attendant ces paroles, & nous nous sommes trouves comme des éclaves dont l'ange du ciel viendroit briser les fers. Nous avons béni l'Éternel, le Dieu des délivrances, qui, enfin, s'est laissé fléchir à nos prières, qui a été touché de notre longue désolation. Nous avons dit à nos femmes, à nos vierges, à nos enfans & à nos vieillards:

« Voyez cette grande & belle terre de France, cette nation dont le renommé a voilé jusqu'aux extrémités de l'orient; c'est là que nous pouvons aller nous reposer notre tête. Là, nul oppresseur ne lève des tributs iniques; là, les impôts ne sont pas ordonnés par un maître impatient ou avare, ce sont des hommes choisis par les enfans de la cité, qui fixent les contributions de chacun; tous y travaillent en paix le fruit de leurs travaux. Là tombera de dessus nos têtes l'opprobre dont nous avons été couverts, & nos visages resplendiront de joie, parce que les hommes du pays n'us diront: Vous êtes nos amis & nos frères. Et nos femmes, nos vierges, nos enfans & nos vieillards ont versé des larmes d'attendrissement; & ils nous ont répondu: Que tardons-nous d'aller dans cette terre bénie du ciel, en attendant que les promesses du Très-Haut s'accomplissent? »

« Cependant, voici les paroles que Samuel Lévi adresse à Anacharis Clootz. Tous les fils de la terre s'élevèrent contre la prave nation, parce qu'elle a brisé le cœur dont l'avoient créé le grand & bon puissance. Ils ont dit: toi pas les autres, que demandons-nous? Tous les peuples imitent ce peuple, & il leur ont offert les vœux à la clarté de son flambeau. Ils ont dit: que nous soyons justes & innocents, & »

עמוד מקוקו ומשוחזר מתוך ה"כרוניקה של פריז", ובו מכתבו של "נסִיך הגלות" ל"דָּבֵר המין האנושי"

מִן הַדְּנוּבָה עַד לַפְּרָת

ה"כרוניקה של פריז" נדיר למדי בספריות העולם הגדולות וקשה לאתר את רוב גיליונותיו שנעלמו. מחבר מאמר זה מצא בשנת 1972 חלקי גיליונות בודדים, ומרופטים למדי, של ה"כרוניקה"

בגיליוטינה כ-24 במרס 1794. ידיד יהודי-פורטוגזי של קלֹזן מימי נעוריהם, שהשתייך אף הוא לאנשי "פולחן התבונה", הוצא להורג יחד עם אנשי אותה קבוצה אנארכיונית. אפשר להניח שה"כרוניקה של פריז" הפסיק את הופעתו סמוך למעצרו של קלֹזן.

אשר כונסו בפקודת הקיסר נפוליון: "אסיפת נכבדי היהודים" ו"הסנהדרין של פריז". האתאיסט הנוכרי אנאכאריס קלוץ הפך אפוא, באמצעות המכתב ל"כרוניקה" שצוטט חלקית לעיל, למבשרה של נוסחת השתלבות היהודים באומות הסובבות אותם. הנוסחה גובשה וסוגגנה לאחר כחמש עשרה שנה והפכה במרוצת המאה ה-19 להשקפתם האידיאית-פוליטית-דתית של יהודי מרכז אירופה ומערבה.

★ ★ ★

1. הרוב היעקוביני חייב את האמונה באל ואף קיים פולחן ממוסד בצרפת המהפכנית. פרנסואה שאבו, למשל, נזיר לשעבר, הפך לפוליטיקאי רדיקלי ונתמנה להיות חשמן (בישוף) על ידי היעקובינים. שאבו נערף, בשל עיטוקו במקביל ברמאות כספית, 12 יום לאחר קלוץ וההברטיסטים. הוא הוצא להורג יחד עם מנהיג המהפכה המבריק והמעמיק ז'ורז' דנטון ושני פרנקיסיטים ממוראביה שהגיעו למהפכה בראותם בה פעמי-משית.
2. לפני הצטרפו למהפכנים היה שמו המלא: Baron De Cloots, Jean Baptiste Du Valde Grace (בתרגום עברי: ברון דה קלוץ, יוחנן המטביל מעמק החסד).
3. "Lettre Sur Les Juifs A Un Ecclesiastique De Mes Amis." רק ראשי התיבות של שמות הברון ותוארו מופיעים בשער הספר ליד האיזכור שהוא מבוסס על הרצאת המחבר במוזיאון של פריז ב-21 בנובמבר 1781.
4. דעות אלה על היהודים של המשכיל הקיצוני ברון דה קלוץ חריגות למדי מדעותיהם של שאר הרציונליסטים הקיצוניים. השווה לערך "יהודים" של וולטיר (זינוה, 1756) אשר פורסם בתרגומה העברי של עדה צמח, במסגרת סידרת "קונטרסים לתלמידים" של החוג להיסטוריה של עם ישראל, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשכ"ג.
5. Anacharsis Cloots, La Republique Universelle, Paris, 1792. ספרו של קלוץ כתוב ברוח אנרכיסטית מובהקת. מחברו נחשב כמי שהניח בו את אחד היסודות האידיאיים של האנרכיזם המודרני.
6. יחד עם Jaques Hebert ואנשי סיעתו האתאיסטית (ה"הברטיסטים").
7. חלק משורותיהם של העמודים ששוחזרו מודגשים בקווי-עט. שחזור שני של העמודים נעשה על ידי עובדי מחלקת כתבי יד וארכיונים בספריה הלאומית בירושלים על ידי בני שטרן, מנהל הצילום בספריה הלאומית. וראה: סי' V2722, מחלקת כתבי יד. פקטימיל שני שמור בספריית מכון בן צבי.
8. המדובר בידי היהודי-פורטוגזי של קלוץ שהוצא להורג יחד איתו ועם חברותו.

בספריה העירונית של נישאטל אשר בשוויץ. ספרן ספריית הפאסטורים העתיקה למדי (למן המאה ה-16) באותה עיר שוויצרית, העשירה באופן מפליא במקורות יהודיים, סבר אז ששרידי גיליונות ה"כרוניקה" הגיעו לשם עם שרידי חבורת קלוץ וה"הברטיסטים" לאחר ההוצאה להורג בפריז. גיליון מס' 94 מה-3 באפריל 1792 ובייחוד העמודים 373-375 שבאותו גיליון שוחזרו שחזור ראשון כבר בשנת 1972 בעיר נישאטל על ידי ספרן ספריית הפאסטורים האמור והמחבר.⁷

עמ' 374-375 של ה"כרוניקה" מה-3 באפריל 1792, מכילים מכתב קוואזי-יהודי אל העורך אנאכאריס קלוץ, דבר המין האנושי. המכתב עוסק במצב יהודי צרפת המהפכנית. בראש המכתב מציין העתון, בעמ' 374, ש"שמואל לוי נסיך הגלות (!?) כתב אל אנאכאריס קלוץ, דָּבָר המין האנושי". ייתכן שי. פרייר, הידיד היהודי-פורטוגזי של קלוץ שהיה כופר כמוהו, השתתף בניסוח אותו מכתב "יהודי", המדבר כביכול בשם העם היהודי.⁸ בהמשכו של העמוד נכתב: "שמואל לוי, נסיך הגלות, כראש ראשון של בתי הכנסת המערביים והמזרחיים, אל אנאכאריס קלוץ, דָּבָר המין האנושי, ברכת שלום." מהמשכו של המכתב "היהודי" הבדוי הזה ניתן להיווכח שהאתאיסט העקרוני אנאכאריס קלוץ, העתידי בסוף שנת 1793 להיות למנהיג "פולחן התבונה" האפוזיציוני בצרפת המוננהגת על ידי היעקובינים, הפך לצורך כתיבתו של אותו מכתב אל עצמו ליהודי המדובר, בסגנון דתי, בשם עמו. "ספרך על הרפובליקה האוניברסלית מכיל אמיתות רבות יותר מאשר ספרי נביאינו", נאמר שם, ואף מוצהר ש"בני יהודה והללו של בנימין, אלה שעל גדות הדנובה ואלה שעל גדות הפרת, המייחלים לגאולה שהובטחה להם על ידי נביאינו, הזילו דמעות בהעריצם את האומה הגדולה השוברת עולים והמתירה כבלים." בהמשכו של אותו "מכתב" מוכרז:

הניתן להשוות אומה איזו שהיא לזו שלך, דבר המין האנושי, ומי מבין העמים יעז לדמות עצמו שווה לה? היא זאת אשר מחקה לראשונה את חרפת יהודה. היא אמרה לבניה של זאת אשר היתה שבויה: בואו ושבו עמנו, בחבר בני הקריה, שכן אחים הננו. תהיו יושבים עמנו ועם נגידי האומה, עם החכמים והזקנים שבני העיר בחרו בהם על מנת לחוקק חוק ולעשות משפט. בואו ושאדמת צרפת תהיה כפלשתיהנה שלכם, הריה כציון שלכם, ונהרותיה כירדן שלכם.

אנאכאריס קלוץ שם אותן מילים בפי "נסיך הגלות" הבדוי על ידו. דברים אלה, המופיעים באפריל 1792 בעתון רדיקלי-מהפכני צרפתי, מבשרים את נוסחת השתלבותם של היהודים בסביבתם הנוכרית "כדת בלבד", נוסחה שגובשה לראשונה בהגדרה וניסוח אידיאית-הלכתית בשנים 1806-1807 על ידי שתי האספות היהודיות